

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATSION UNIVERSITETI NTM**

***INNOVATSIYA
VA
TARAQQIYOT***

***Ilmiy-metodik, ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy
JURNAL***

2025-yil, 5-son

Urganch-2025

MUNDARIJA:

TARIX

M.ESHMURODOV. Komyobning “Tarixi xavonin” tarixiy asari lisoniy tadqiqot obyekti	4
F.ABDUXOLIQOV. O‘rta asr miniatyurasida Umar Shayx Mirzo tavsiri. ...	4
N.MIRZAEV. Toshkentdan Onado‘liga hijrat qilgan shahzoda va uning tarixiga doir arxiv hujjatlar.	13
S.SAMANDAROVA, U.BEKMUHAMMAD. Ismoil Gasprali jadidchilik harakati asoschisi va uning tarixda tutgan o‘rni	23
S.XOSHIMOV, Sh.NAJIMIDINOVA. Sovet hokimiyatining O‘zbekiston SSR oliy ta’lim tizimida amalga oshirgan qatag‘on siyosati va uning oqibatlari.	31
N.DADAJONOVA. O‘zbekistonda elektrlashtirish tarixidan.	37

FILOLOGIYA

A.ALLAMBERGENOV. Maqollar – xalq donoligi va tafakkuri mahsuli. ...	44
S.KURBANOVA. Shukrullo lirikasiga xos poetik obrazlar.	48
U.HAMDAM. Adabiyot jarchisi va jangchisi	53
I.YOQUBOV. So‘zga evrilgan hislar.	62
M. ULUG‘OVA. Ullibibi Otayevaning ijodida aks etgan hayoti va faoliyati.	75
Q.YO‘LDOSH, A.ALLAMBERGENOV. Adabiyot o‘tkinchi hayotni mangulikka muhrlaydigan vosita.	82

TARIX

TOSHKENTDAN ONADO'LIGA HIJRAT QILGAN SHAHZODA VA UNING TARIXIGA DOIR ARXIV HUJJATLAR

UO'K 820.30

**Mirzaev Nasriddin
Muxritdinovich,**

**O'zbekiston Milliy
arxivi katta ilmiy
xodimi, t.f.f.d. (PhD)**

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asrda yashagan Markaziy Osiyo shahzodasi Sulton Muhammad Pahlaviyning tarixiy shaxsi ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda yangi topilgan arxiv hujjatlariga asoslanib, uning Toshkentdan Usmonli imperiyasiga ko'chishi va Usmonli Turkiyaning turli hududlaridagi faoliyati o'rganiladi.

Аннотация: В статье рассматривается историческая фигура султана Мухаммеда Пехлеви, принца из Средней Азии, жившего в XIX веке. Опираясь на недавно обнаруженные архивные документы, исследование прослеживает его миграцию из Ташкента в Османскую империю и исследует его деятельность в различных регионах Османской Турции.

Annotation: This article examines the historical figure of Sultan Muhammad Pahlavi, a 19th-century prince from Central Asia. Drawing upon newly discovered archival documents, the study traces his migration from Tashkent to the Ottoman Empire and explores his activities in various regions of Ottoman Turkey.

Kalit so'zlar: Sulton Muhammad Pahlaviy, XIX asr, Toshkent, Urkub viloyati, arxiv hujjatlari, Usmonli turk tili, Xonzoda nasli; tarix, sudyalik lavozimi (qazi), Markaziy Osiyo, migratsiya.

Ключевые слова: Султан Мухаммед Пехлеви; XIX век; Ташкент; регион Уркуб; архивные документы; османский турецкий язык; родословная Ханзаде; история; судебная должность (кази); Средняя Азия; миграция.

Key words: Sultan Muhammad Pahlavi; 19th century; Tashkent; Urkub region; archival documents; Ottoman Turkish language; Khanzada lineage; history; judicial position (qazi); Central Asia; migration.

XIX asrda Toshkentda hukmron oilasida tug'ulib voyaga yetgan, so'ng Usmonli Turk davlatining Onado'li o'lkasi Ko'nya (Nekda) sanjaqi O'rkub nohiyasiga ko'chib borgan Sulton Muhammad Pahlaviy hayoti va faoliyatiga doir saqlangan arxiv hujjatlarining ko'pligi va turli xilligi Markaziy Osiyo tarixi va bu o'lkaning Usmonli davlati bilan aloqasiga doir ko'plab qiziqarli yangi ma'lumotlarni ochishga sabab bo'ladi. Zero, O'zbekiston Milliy arxivi va Turkiya

Usmonli arxivida saqlanayotgan XIX asrning ikkinchi yarmiga doir aniqlangan hujjatlar bunga misol bo'ladi.

Ushbu maqolamizda Toshkentning XIX asr tarixi, xususan, bu yillarda faoliyat yuritgan qozilar tarixi bilan shug'ullanish davrida Toshkent xonzodalaridan bo'lgan Sulton Muhammad Pahlaviy tarixiga oid O'zbekiston Milliy arxivida shaxsiy hujjatlar to'plami aniqlangan. Sulton Muhammad Pahlaviyning ta'kidlashiga ko'ra, u Toshkentda hokim bo'lgan Yunusxo'ja (to'liq ismi Hoji Muhammad Yunus ibn Hidoyatxo'ja, vaf. 1803) ning avlodidandir. Yunusxo'ja Shayx Xovandi Tohurning avlodi, mustaqil Toshkent davlati hokimi (1787-1803) bo'lgan. Shayxontoxur dahasi hokimi sifatida o'z qo'mondonligi ostida shaharda hokimiyatni birlashtirishga muvaffaq bo'lgan va Toshkent bekligiga asos solgan.

Toshkent shahzodasi Sulton Muhammad Pahlaviyning nasl-nasabi bo'yicha bugungi kungacha biz O'zbekiston Milliy arxivi, Turkiyadagi Usmonli arxivi, Muhammad Solihxo'ja Toshkandiyning "Tarixi jadidi Toshkand" asaridan, Sultonov O'ktambekning "Toshkent vaqf mulklari tarixi: tarixiy hujjatlar tadqiqi va talqini (1507-1917)" kitobidan olingan ma'lumotlarga ko'ra, Sulton Muhammad Pahlaviy ajdodlarining shajarasi quyidagicha: Sayyid Sultonxo'ja Pahlaviy ibn Sayyid Sultonxo'ja Eshon ibn Sayyid Muhammad Yunusxo'ja Eshondir.

Muhammad Yunusxo'janing Sayyid Sultonxo'ja Eshondan tashqari Muhammadxo'ja, Xonxo'ja, Homidxo'ja va Hoshimxo'ja degan farzandlari bo'lgan. 1803-yili Toshkent hokimi Muhammad Yunusxo'janing vafotidan so'ng farzandlaridan Muhammajo'ja qisqa muddat Toshkent hokimi, so'ng Sayyid Sultonxo'ja Eshon o'g'li to 1809-yilgacha hokim bo'lgan. Hoshimxo'ja Qo'qon tomonga ko'chib ketgan. Homidxo'ja esa Buxoroga ko'chgan, zero Toshbobo degan Sultonxo'ja davrida miroxur lavozimida ishlagan kishining ta'kidlashicha, Homidxo'janing avlodlarini Buxoroda ko'rgan va u Toshkentdan shu hududga ko'chib borganini ta'kidlaydi.

Sayyid Sultonxon Muhammad Pahlaviyning Turkiya hududiga ko'chib borgani haqida o'z arxiv hujjatlarida quyidagicha ma'lumotlar uchraydi. Sayyid Sulton Yunusxonxo'ja ibn Sayyid Sultonxonxo'ja Eshonning sulbi tohiralaridan Sayyid Sultonxon Muhammad Pahlaviyning Onado'li Ko'nya viyolatiga tobe O'rkub qasabasiga kelib yashay boshlagani 1865-yil noyabr (1282-hijriy) oyidagi tuzilgan hujjatga ko'ra, 30-40 yil bo'lgan, demak 1835-1825-yillarda bu joyga kelib yashay boshlaganini anglash mumkin¹.

¹ O'zbekiston Milliy arxivi I-125 fond, 2-ro'yxat, 280-yig'majild, 3-varaq.

Uning ko‘chib borish sababi sifatida quyidagi ma’lumotlar uchraydi: Sayyid Sulton afandi do’iylari Toshkand hukumatidan davr o‘laraq hijrata majbur o‘lan va bir xili vaqtdin beru Ko‘nya viyolati doxilinda iskan edarak bukrara Xo‘qand safiri (Ya‘qub) afandi do’iylarila birlikda mamlakati jonibina azimat etmak o‘zara dari aliyyaya kelan va fomilyasi dazi o‘lan besh nafara (keyingi varaqda 10 dan ziyod) qarib edukindan aqron va amsoli bayninda hajil dushmamak o‘zara haqinda muomalai latifa va marosimi mehmonnavozning be darig‘ buyurulmasini istid’o aylar (3 oy muddat uchun Musofirxonadan joy berish)” to‘g‘risidagi hujjat, 13 jumodulavval 1283 hijriy sana (1866-yil, 23-sentabr). Majlisi ahkomi moliyasi: Ahmad Abduh Raf‘at, muhlari bilan tasdiqlangan¹. Bundan ma’lum bo‘ladiki, u noilojlikdan ko‘chib ketgan.

Usmonli arxivida saqlangan usmonli tili va yozuvidagi hujjatlarda bu kishining ismi va unvonlarini turlicha keltiradi, hatto ularning soni 30 ga yaqindir.

Usmoniy Turkiya Onado‘lida Ko‘niya (Nekda) sanjaqida O‘rkub qasabasi va qazosida joylashgan Qilich Arslon Xonaqohi shayxi Sulton Muhammad Pahlavon Toshkent shahzodasining mahalliy xalq orqasidagi tanilgan unvon (*titul*) va laqablari:

- Arslon G‘oziy turbasi postnishini Shayx Muhammad Pahlaviy;
- Qilich Arslon G‘oziy xonaqohi sharifi postnishini;
- Shayxi mashoyixi Naqshband;
- Turbadori xonaqohi Qilich Arslon G‘oziy;
- Hoji Pahlaviy;
- Postnishini Turbai sharif;
- Sajjodnishini Turbai sharif;
- O‘rkub xonadoni qadimiy va mashixoni kiromiy Afandi Pahlaviy

hazratlari;

- Sayf (q.s.) Arslon G‘oziy turbasi postnishini;
- Raisul ulamo, muftiyi Nekda;
- Buxoroli (Buxoroviy) Shayx Pahlaviy;
- Naqibul ashraf;
- O‘rkub qazosinda sokin;
- Pahlaviy Bobo;
- Dard darmonim, tab’i Luqmonim;
- Ashraf xonadonidan;
- O‘rkub qazosi xonadonidan va mashoyig‘i kiromdan;

¹ Usmonli arxivi. MVL-00875, 32 gumlak, 4-varaq.

- Dori aliya Bog‘cha qapusi jivorindan Amin Ukunda Qahvachi o‘dasinda musofir sokin Buxoroli Xonzoda fazilatli;
- Buxoroli Shayx, Shayxi bilod;
- Hoji Bobo, Hoji Ali afandi;
- Aziz Bobo;
- Arslon G‘oziy takyasi (takkasi) shayxi, 1273 10 gavvaol (1857-yil, 2-iyun oyi);
- Toshkand shahzodasi;
- Toshkand xonzodasi;
- Sayyid Sultonxon afandi;
- Hoji Pahlaviy Bobo;
- Qilich Aslon G‘oziy (q.s.) oliy dargohi sharifinda “Noqili irshod” rashodatlu Muhammad Pahlaviy Axiy Bobo va Shayxul asnof manbasiga ta‘yin o‘lunmishdir¹.

Usmonli Sultonlariga, Buxoro va Xiva xonlariga murojaat qilib yoki shaxsan o‘zi tashrif buyurishga oid hujjatlarida “Shahzoda” va “Toshkent xonzodasi” degan qo‘shimchalar doim uning ismiga qo‘shib yozilgani kuzatiladi.

Sayyid Sultonxon Muhammad Pahlaviyning Toshkent hukmdori va xonlari naslidan ekanligiga doir Buxoro, Xorazm va Qo‘qonning yetakchi shaxslari tomonidan taqdim qilingan shahodatnomani misol qilib keltirish muki. Mazkur shahodatnoma Xiva xonlariga taqdim etilgan bo‘lib, unda quyidagilar yozilgan:

“1865-yil 24-dekabrda yuksak maqomlaringizga taqdim qilingan shahodatnomamizdir. Onaduluning Ko‘nya viloyatidagi O‘rkub qishlog‘ida uzoq yillardan beri istiqomat qilib kelayotgan Sayyid Sultonxon Muhammad Pahlaviy afandining ota-bobolari Toshkand hukmdori va xon naslidan bo‘lib, taqdir taqazosi bilan o‘ttiz-qirq yildan buyon oilasi bilan musofirchilikdalar. Toshkand hukmdori Sayyid Sultonxon Xo‘ja Eshon o‘g‘li Sayyid Yunusxon Xo‘ja naslidan ekanligini ma‘lum qilgan holda, janobi Haqning lutfi bilan uch farzandini podshohning amri bilan (tahsil olish uchun) litseyga qayd qildiribdi. Sayyid Sultonxonning Toshkand xon nasabidan ekanliklari mamlakatimizda ham tan olingan, boshqa joylardan ham bu ma‘lumot tasdiqlangan. Bu shaxsdan boshqasi xon naslidanman, deb da‘vo qilsa asosli bo‘lmasligini, hukmdorlikning meros orqali Sayyid Sultonxonga tegishli ekanligini ko‘rsatuvchi ushbu shahodatnomamizni tayyorlab, shubhaga o‘rin qoldirmaydigan ma‘lumotlar asosida Xonzodaga taqdim qildik. 5-Sha‘bon [1] 282-hijriy sana / 24-dekabr 1865-yil Harbiy maqomlar tomonidan tayinlangan alamdor [muhr]; Shayxlar raisi

¹ O‘zMA I-125 fond, 2-ro‘yxat, 279-yig‘majild, 1-varaq (1276-hijriy, 22-rajab oyi / 1860-yil, 14-fevral).

Shayx Olim Afandi [muhr]; Ishonchli tojirlardan Najmiddin Xo‘ja o‘g‘li Buxoriy Xolid Sharafiddin Xo‘ja [muhr]; Qo‘qon shayxlar raisi Muhammad Rahim [muhr]; Xorazm elchisining xodimi Abdulkarim [muhr]”¹.

Arxivdagi aftobiografik hujjatlarga ko‘ra, Sayyid Sulton Muhammad Pahlaviy XIX asrning birinchi yarmida Xivada yashagan, keyinchalik Turkiyaga yo‘l olgan. Yuqorida zikr qilinganidek, Ko‘nya viloyatiga qarashli O‘rkub shahrida istiqomat qilgan. Bu yerda u O‘rkubning shayxi va qozisi bo‘lgan. Taxminan 1867-yilda Sayyid Sulton Muhammad Pahlaviy Xivaga kelib, yana qaytib ketgan bo‘lishi mumkin². Zero, Turkiyada turib Misrga safar qilish uchun ruxsat so‘ragan boshqa hujjat ham mavjud³.

Toshkent xonzodasi Muhammad Pahlaviyning hayot yo‘li XIX asrdagi Turkiya Usmonli davlati bilan Marakziy Osiyo xon va amirlari o‘rtasidagi diplomatik aloqalarni kuchaytirish va rivojlantirishda muhim o‘rin tutgan. Zero, arxivdagi hujjatlar orqasida ko‘plab o‘zaro yozishmalarni uchratish mumkin⁴. Ularda Buxoro amirligi bilan Shayx Sulaymon Afandiyning birgalikdagi aloqalari asosida Qo‘qon xonligi bilan elchi Ya‘qubnig vositachiligi hamda Sayyid Sulton Muhammad Pahlaviynig o‘z shaxsiy arxiv hujjatlarining Xiva xonlari arxivida saqlanib qolishi esa bevosita buni isbotlaydi⁵.

Shuningdek, Rossiya imperiyasi bosqiniga qarshi kurashish lozimligi haqida Buxoro amirligiga o‘z murojaati bilan 1866-yilda Turkiyadan maktub yo‘llagani ham uzoq safarda bo‘lsa ham o‘z yurtining g‘amida yashaganidan quyidagi hujjat darak beradi. U hujjatda Toshkent xonlari naslidan bo‘lib, Istanbulda yashayotgan Sayyid Sultonxon Muhammadning ruslarga qarshi kurashish maqsadida mamlakatiga borish istagini bir maktub orqali Mavarounnahr xoniga bildirilishini talab qilgani yozilgan. Bu kabi misollardan ham ko‘rinib turibdiki, musofirlikda yurgan bo‘lsa ham vatan dog‘ida va uning farovonligi yo‘lida barcha sa‘y-harakatlarni amalda bajargan. Ushbu hujjatning mazmunini boyitgan boshqa, 1866-yil 24-dekabrga oid hujjatda Sayyid Sultonxon Muhammad Pahlaviyning farzandlari haqida ma‘lumot berilib, ular Turkiyaning litseylarida tahsil olishlari uchun qabul qilingani alohida qayd qilingan⁶.

Umuman olganda, arxivda saqlanayotgan yuzdan ziyod hujjatlar Sulton Muhammad Pahlaviy hayot yo‘li va faoliyatiga oid bo‘lib, Turkiyaning Onado‘li

¹ O‘zMA, I-125-fond, 2-ro‘yxat, 279-yig‘majild, 3-varaq.

² O‘zMA. I-125-fond, 2-ro‘yxat, 279-288-yig‘majildlar.

³ O‘zMA I-125 fond, 2-ro‘yxat, 279-yig‘majild, 8-varaq.

⁴ O‘sha joyda: 279-yig‘majild, 17 varaq.

⁵ Usmonli arxivi. MVL-00875, 32 gumlak – 4 varaq.

⁶ O‘zMA. I-125-fond, 2-ro‘yxat, 279-yig‘majild, 3-varaq.

mintaqasi O'rkub shahridagi turli mazmundagi yozishmalari, moliyaviy faoliyati, Turkiya sultonlari bilan bo'lgan aloqalari, o'z ota yurtiga kelib ketishi, Sulton Muhammad Pahlaviy qalamiga mansub she'rlar, boshqa shu kabi tarixiy hujjatlar joy olgan. Bu kabi ajdodlarning xotirasini tiklash va hayot yo'llarini yoshlarga ibrat sifatida yoritib berish tadqiqotchilar oldidagi birlamchi vazifalardandir. Kelgusida tadqiqotchilarimizdan Toshkent xonzodasi Sulton Muhammad Pahlaviy hayotining so'nggi onlari va taqdiri to'g'risida, uning ajdodlari va avlodlari haqida batafsil ma'lumotlar, "Pahlaviy" degan taxallusning etimologiyasiga oid yangi tadqiqotlar e'lon qilinishini umid qilib qolamiz.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati:

1. Sultonov U. The History of Tashkent Waqf Properties: A Study and Interpretation of Historical Documents (1507-1917). – Tashkent: "Fan", 2021. - P. 6-7. (Султонов Ў. Тошкент вақф мулклари тарихи: тарихий ҳужжатлар тадқиқи ва талқини (1507-1917). - Тошкент: Фан, 2021. - Б. 6-7).
2. А. Муҳаммадкаримов. Тошкентнома. – Т.: "Янги аср авлоди", 2009. – Б. 86-88 (187-б.)
3. Аваз Муҳаммад Аттор Хўқандий. Тарихи жаҳоннамои / Форс-тожик тилидан таржимон, кириш ва изоҳлар муаллифи Ш.Воҳидов. – Тошкент: "Янги аср авлоди", 2012. – 460-б.
4. Мирза Алим ибн Мирза Рахим Тошканди. Ансаб ас-салатин ва таворих ал-хавакин / Генеология султанов и история хаканов./Пер., прим., указатели С. Юлдашев. Введ., науч. ред. Ш. Вохидов. – Тошкент, 2007. – 255 с.
5. Муродхўжа Солиххўжа ўғли. Тарихи жадидаи Тошканд асарига тақриз ва илова. // Дастхати ИШ АФ Р Ўзбекистон ба номи Абу Райҳон Беруний. № 13414. – 31 вар.
6. Муҳаммад Солиххўжа. Тарихи жадидаи Тошканд // Қўлёзма ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний шарқшунослик институти. № 7791. – 1040 в.
7. Муҳаммад Солиххўжа. Тарихи жадидаи Тошканд. // Дастхати ИШ АФ Р Ўзбекистон ба номи Абу Райҳон Беруний. № 11072. – 302 в.
8. National Archive of Uzbekistan (hereinafter referred to as NAU) Fond I-125, Inventory 2, File 280, Page 3.
9. NAU, Fond I-125, Inventory 2, File 279, Page 1 (22nd of Rajab, 1276 Hijri / February 14, 1860).
10. NAU, Fond I-125, Inventory 2, File 279, Page 3.
11. NAU, Fond I-125, Inventory 2, File 279, Page 8.
12. Ottoman Archives. MVL-00875, 32 gumlak, Page 4.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATSION UNIVERSITETI NTM

INNOVATSIYA VA TARAQQIYOT

5 (26)
2025-yil, may.

Bosh muharrir:	M.Eshmurodov
Bosh muharrir o‘rinbosari:	S.Samandarova
Mas’ul kotib:	U.Bekmuhammad
Texnik muharrir:	A.Xushnudov
Navbatchi:	A.Xushnudov

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 10-fevral kuni №062869 raqamli guvohnoma berilgan.

Bosishga topshirilgan vaqti: 10:00. Ruxsat etilgan vaqti: 11:00

Qog‘oz bichimi: A4. Adadi: 200 nusxa.

Hajmi: 6,125 b.t. Buyurtma №1/25.

Nashr ko‘rsatkichi: 1404.

Bahosi kelishilgan narxda.

“Milleniumus print” MCHJda ofset usulida chop etildi.

Urganch tumani, “Shermatlar” MFY, Tadbirkorlar ko‘chasi, 69-uy.

Tel: (+998) 91-994-24-00

Urganch innovatsion universiteti
220100, Urganch shahri, “Mustaqillik” MFY,
Gurlan ko‘chasi, 2-uy.
Tel: (+998) 90-436-20-22